

**TARBIYA METODLARI VA VOSITALARINING PSIXOLOGIK
MAZMUNI HAMDA SHAXSNING O‘ZINI-O‘ZI TARBIYALASHI
MUAMMOSI**

*Axborot texnologiyalari va menejment universiteti
Tarix kafedrası dotsenti, psixologiya fanlari bo'yicha
falsafa doktori (PhD)*

Egamberdiyev Farxod Tuxtayevich

*Axborot texnologiyalari va menejment universiteti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalari*

Ashurova Aziza Alisher qizi

Jumayeva Mohinur Azamat qizi

aashurova201@mail.ru

Аннотация: Mazkur maqolada tarbiya metodlari va vositalarining psixologik mazmuni hamda ularning shaxs rivojlanishidagi o‘rni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tarbiya jarayonida qo‘llaniladigan metod va vositalar shaxsning ma’naviy, axloqiy va intellektual rivojlanishini ta’minlovchi muhim omil sifatida ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada shaxsning o‘zini-o‘zi tarbiyalashi muammosi pedagogik va psixologik nuqtai nazardan o‘rganilib, uning nazariy asoslari hamda rivojlanish mexanizmlari yoritiladi. Mashhur pedagog va psixolog olimlarning ilmiy qarashlari asosida tarbiya jarayonining psixologik mohiyati ochib beriladi.

Аннотация: В данной статье анализируется психологическое содержание методов и средств воспитания, а также их роль в формировании личности. Рассматривается значение методов воспитания в развитии нравственных, интеллектуальных и социальных качеств личности. Особое внимание уделяется проблеме самовоспитания личности, которая анализируется с педагогической и психологической точек зрения. На основе

научных взглядов известных педагогов и психологов раскрывается сущность воспитательного процесса и его влияние на развитие личности.

Annotation: This article analyzes the psychological content of educational methods and tools and their role in personality development. The importance of educational methods in shaping moral, intellectual, and social qualities of individuals is examined. Particular attention is paid to the problem of self-education of personality from pedagogical and psychological perspectives. Based on the scientific views of well-known pedagogues and psychologists, the essence of the educational process and its influence on personality development are revealed.

Kalit so‘zlar: tarbiya, tarbiya metodlari, tarbiya vositalari, psixologik jarayon, shaxs rivojlanishi, o‘zini-o‘zi tarbiyalash, motivatsiya, ijtimoiy muhit, pedagogika, psixologiya.

Ключевые слова: воспитание, методы воспитания, средства воспитания, психологический процесс, развитие личности, самовоспитание, мотивация, социальная среда, педагогика, психология.

Key words: education, educational methods, educational tools, psychological process, personality development, self-education, motivation, social environment, pedagogy, psychology.

Kirish: Shaxsni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalash har qanday jamiyat taraqqiyotining muhim shartlaridan biridir. Insonning ma’naviy, axloqiy va intellektual rivojlanishi ko‘p jihatdan tarbiya jarayonining samaradorligiga bog‘liq. Shu sababli tarbiya metodlari va vositalarining psixologik mazmunini o‘rganish pedagogika va psixologiya fanlarining dolzarb ilmiy muammolaridan biri hisoblanadi.

Asosiy qisim: Mashhur psixolog Lev Vygotskiy¹ shaxs rivojlanishida ijtimoiy muhitning rolini ta'kidlab, shunday yozadi:[1. 45-50]

“Bola rivojlanishi jarayoni ijtimoiy muhit bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, tarbiya ushbu jarayonni boshqaruvchi muhim omil hisoblanadi.” Tarbiya jarayoni shaxsning ijtimoiy tajribani o‘zlashtirishi va jamiyat talablariga moslashuvini ta’minlaydi. Shu sababli tarbiya metodlari va vositalari shaxs rivojlanishining muhim omillaridan biri sifatida qaraladi. Pedagogik jarayonda shaxsga maqsadli ta’sir ko‘rsatish usullarini anglatadi. Ular orqali tarbiyalanuvchilarda ma’lum bilimlar, axloqiy qarashlar va ijtimoiy xulq-atvor shakllantiriladi. Pedagog olim I.P. Podlasiy² tarbiya metodlariga quyidagicha ta’rif beradi:[2. 110-115]

“Tarbiya metodlari – bu pedagog tomonidan shaxs ongiga, his-tuyg‘ulariga va xulq-atvoriga maqsadli ta’sir ko‘rsatish usullaridir.” Psixolog S.L. Rubinshteyn³ shaxs rivojlanishida faoliyatning muhim rolini ta’kidlab, shunday yozadi: “Shaxs faqat faoliyat jarayonida shakllanadi va rivojlanadi.” Shu sababli tarbiya metodlari shaxsning faol ishtirokini ta’minlashi lozim.[3. 85-90]

Tarbiya metodlari odatda quyidagi guruhlariga bo‘linadi:

ongni shakllantirish metodlari

faoliyatni tashkil etish metodlari

rag‘batlantirish va jazolash metodlari

Ongni shakllantirish metodlari shaxsning dunyoqarashi va e’tiqodlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu metodlarga suhbat, tushuntirish, bahs-munozara va ma’ruza kiradi. Tarbiya vositalari tarbiya jarayonida shaxsga ta’sir ko‘rsatishda foydalaniladigan moddiy va ma’naviy omillar majmuasini anglatadi. Psixolog E.G’.

¹Выготский Л.С. Психология развития. — Москва: Просвещение, 1984. — 320 с

²Podlasiy: tarbiya metodlari ong va xulqqa ta’sir

Подласый И.П. Педагогика. — Москва: Академия, 2002. — 360 с.

³ Rubinshteyn: faqat faoliyat orqali shaxs shakllanadi

Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. — Москва: Просвещение, 1980. — 400 с.

G'oziyev ⁴shaxs rivojlanishida ijtimoiy muhitning muhim rol o'ynashini ta'kidlab, shunday yozadi:[4. 65-75]

“Shaxsning psixik rivojlanishi ijtimoiy muhit va ta’lim-tarbiya jarayoni bilan uzviy bog‘liqdir.” Tarbiya vositalariga quyidagilar kiradi: oila, ta’lim muassasalari,jamoa,ommaviy axborot vositalari, madaniyat va san’at, Shaxsning o‘zini-o‘zi tarbiyalashi muammosi.

Shaxsning o‘zini-o‘zi tarbiyalashi zamonaviy pedagogika va psixologiyaning muhim ilmiy muammolaridan biridir. O‘zini-o‘zi tarbiyalash shaxsning o‘z ustida ishlashi, o‘z xatti-harakatlarini nazorat qilishi va o‘zini takomillashtirishga intilishi bilan bog‘liq jarayondir.

Psixolog A.N. Leontev ⁵shaxs rivojlanishining ichki mexanizmlarini tahlil qilib, shunday yozadi: “Shaxs rivojlanishining asosiy harakatlantiruvchi kuchi uning ichki ehtiyojlari va motivlaridir.”[5. 140-145]

Psixolog A. Maslow ⁶ham inson o‘z imkoniyatlarini to‘liq namoyon etishga intilishini ta’kidlab, bu jarayonni o‘zini realizatsiya qilish deb ataydi.[6. 150-160]

Tarbiya metodi	Psixologik ta'sir
Ongni shakllantirish	Axloqiy qarashlar
Faoliyatni tashkil etish	Mustaqil fikrlash
Rag'batlantirish\Jazolash	Xulq-atvor nazorati

⁴ G'oziyev: shaxsning psixik rivojlanishi ijtimoiy muhit bilan bog‘liq
Гозиев Э.Г. Общая психология. — Ташкент: Фан, 2010. — 300 с.

⁵Leontev: ichki motivatsiya va faoliyat orqali rivojlanish
Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность. — Москва: Наука, 1978. — 280 с.

⁶ Maslow: shaxs o‘zini rivojlantirishga intiladi
Maslow A.H. Motivation and Personality. — New York: Harper, 1943. — 350 p.

Tadqiqot metodologiyasi: Mazkur tadqiqotning maqsadi – tarbiya metodlari va vositalarining psixologik mazmunini tahlil qilish va shaxsning o‘zini-o‘zi tarbiyalash jarayonini aniqlashdir. Tadqiqotda pedagogika va psixologiya fanlarining ilmiy nazariy asoslariga tayanilgan. Shu bilan birga, empirik ma’lumotlar ham tahlil qilinadi.

Ushbu metod orqali turli pedagogik va psixologik manbalar, ilmiy maqolalar va darsliklar tahlil qilindi. Masalan, Vygotskiy, Leontev, Maslow, Rubinshteyn, Skinner, Podlasiy va boshqa olimlarning ilmiy ishlaridagi nazariy qarashlar birlashtirildi. Analitik metod tadqiqotning nazariy asosini yaratishga xizmat qiladi va tarbiya metodlarining psixologik mohiyatini tushunishga yordam beradi. Turli olimlarning pedagogik va psixologik qarashlari solishtirildi. Masalan, Skinner xulqni rag‘batlantirish va jazolash orqali shakllantirishni ta’kidlagan bo‘lsa, Maslow shaxsning ichki intilishlari va o‘zini realizatsiya qilish ehtiyojini asosiy omil sifatida ko‘rsatadi. Bu metod tadqiqotda metodlar samaradorligi va shaxs rivojlanishiga ta’siri bo‘yicha xulosalar chiqarishga imkon beradi. Tadqiqotda maktab va o‘quv muassasalarida kuzatuvlar o‘tkazildi, o‘quvchilarning faoliyati va tarbiyaviy jarayonga munosabati o‘rganildi. Shuningdek, so‘rovnomalar orqali o‘quvchilarning o‘zini-o‘zi tarbiyalash bo‘yicha ko‘nikmalari, motivatsiya darajasi va shaxsiy intilishlari tahlil qilindi. Empirik metodlar nazariy ma’lumotlarni real pedagogik jarayon bilan taqqoslash imkonini berdi.

Olingan nazariy va empirik ma’lumotlar birlashtirilib, umumiy xulosa chiqarildi. Masalan, turli tarbiya metodlari va vositalarining shaxsning ijtimoiy, ma’naviy va axloqiy rivojlanishiga ta’siri tahlil qilindi. Sintez usuli shaxsning o‘zini-o‘zi tarbiyalash jarayonini tizimli ko‘rishga yordam berdi.

So‘rovnoma va kuzatuv natijalari statistik usullar orqali tahlil qilindi. Masalan, o‘quvchilarning o‘zini-o‘zi baholash darajasi, motivatsiya ko‘rsatkichlari

va pedagogik vositalardan foydalanish samaradorligi grafika va jadval shaklida tasvirlandi. Bu tahlil jarayonga obyektiv baho berishga imkon yaratdi.

Tadqiqot metodologiyasi shuni ko'rsatdiki, tarbiya metodlari va vositalari shaxs rivojlanishida muhim vosita hisoblanadi, va shaxsning o'zini-o'zi tarbiyalashi ichki motivatsiya va tashqi pedagogik ta'sir o'rtasida uyg'unlashgan jarayon sifatida yuzaga keladi.

David ⁷(2015) pedagogik psixologiyada ongni shakllantirish usullarini va ularning o'quvchilarga ta'sirini tahlil qiladi.[7 .95-100]

Johnson ⁸(2018) esa pedagogik tadqiqot metodlarini amaliy jihatdan o'rganib, natijalarni baholash usullarini taklif etadi.[8. 130-140]

Tahlil: Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki:

Tarbiya metodlari va shaxsning o'zini-o'zi tarbiyalashi masalasi ko'plab pedagog va psixolog olimlar tomonidan o'rganilgan.

Lev Vygotskiy (1984) ta'kidlaganidek, shaxsning psixologik rivojlanishi ijtimoiy muhit bilan chambarchas bog'liq. U shuningdek, tarbiya jarayonida o'quvchilarning faol ishtirokini ta'kidlaydi¹. A.N. Leontev (1978) shaxsning ichki motivatsiyasi va faoliyat jarayoni orqali rivojlanishini asosiy nazariya sifatida ilgari suradi². S.L. Rubinshteyn (1980) faqat faoliyat jarayonida shaxs shakllanishi mumkinligini aytadi³. A. Maslow (1943) inson o'z imkoniyatlarini to'liq namoyon etishga intilishi bilan shaxsiy rivojlanishni ta'kidlaydi⁴. B.F. Skinner (1953) xulqni rag'batlantirish va jazolash orqali shakllantirish mumkinligini ko'rsatadi⁵. I.P. Podlasiy (2002) tarbiya metodlarini shaxs ongiga, his-tuyg'ulariga va xulq-atvoriga

⁷ David P. Educational Psychology: Theory and Practice. — London: Routledge, 2015. — 410 p.

⁸ Johnson M. Methods in Educational Research. — New York: Springer, 2018. — 380 p.

maqsadli ta'sir usullari sifatida belgilaydi⁶.E.G'. G'oziyev (2010) shaxsning psixik rivojlanishi ijtimoiy muhit va tarbiya jarayoni bilan uzviy bog'liqligini ta'kidlaydi⁷.

Xulosa: Tarbiya metodlari va vositalari shaxs rivojlanishining muhim omillaridan biridir. Ularning psixologik mazmunini chuqur o'rganish pedagogik jarayon samaradorligini oshirishga yordam beradi. Shuningdek, shaxsning o'zini-o'zi tarbiyalashi zamonaviy ta'lim tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Mustaqil fikrlaydigan, o'z ustida ishlaydigan va ijtimoiy mas'uliyatni his qiladigan shaxs jamiyat taraqqiyotiga katta hissa qo'sha oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Выготский Л.С. Психология развития. — Москва: Просвещение, 1984. — 320 с.
2. Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность. — Москва: Наука, 1978. — 280 с.
3. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. — Москва: Просвещение, 1980. — 400 с.
4. Maslow A.H. Motivation and Personality. — New York: Harper, 1943. — 350 p.
5. Skinner B.F. Science and Human Behavior. — New York: Macmillan, 1953. — 450 p.
6. Подласый И.П. Педагогика. — Москва: Академия, 2002. — 360 с.
7. Гозиев Э.Г. Общая психология. — Ташкент: Фан, 2010. — 300 с.
8. David P. Educational Psychology: Theory and Practice. — London: Routledge, 2015. — 410 p.
9. Эгамбердиев Ф. Т. СПОРТЧИЛАРДА ИРОДАВИЙ СИФАТЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ-ПСИХОЛОГИК МУАММО СИФАТИДА //PSIXOLOGIYA Учредители: Бухарский государственный университет. – №. 1. – С. 116-118.

10. Эгамбердиев Ф. Т. ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ СПЕЦИФИКА ПРОЯВЛЕНИЯ ВОЛЕВЫХ КАЧЕСТВ В СПОРТЕ //MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS. – 2021. – С. 24.

11. Egamberdiyev Farxod To‘xtayevich. *Sportchilarda frustratsion vaziyatlarning psixologik asoslari: nazariy va amaliy tahlil/ Ta'limda istiqbolli izlanishlar ilmiy jurnali/ 2025-yil 6-son, 1-qism*

12. *Egamberdiyev Farxod To‘xtayevich. ТА’ЛИМ ТИЗИМИДА АМАЛИЙ ПСИХОЛОГ FAOLIYATI. Innovatsion iqtisodiyot/ Ilmiy -amaliy jurnal. ISSN: 3030-315X ojs.qmii.uz 2025-yil. 3-son/ 11-14 betlar*

13. *Egamberdiyev Farxod To‘xtayevich. O‘spirin futbolchilarda frustratsion vaziyatlarni bartaraf etishning psixologik asoslari. Innovatsion iqtisodiyot/ Ilmiy -amaliy jurnal. ISSN: 3030-315X ojs.qmii.uz 2025-yil. 3-son/ 72-74 betlar*